

Russian literature. The researcher analyzes the motif of secret knowledge, Mañonic symbolism, Masonic elements, and in this context and symbolism of the cards and numbers; explores the mystical relationship between the hero, whose work is related to writing (scribe, writer) and letter; the phenomenon of photos.

Keywords: reception, Russian literature, Gothic, fantastic, semantics.

УДК 82.091

Иовдїй В. Я.
(м. Ужгород)

КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ НАРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Українське літературознавство останніх десятиліть, отримавши вільний доступ до здобутків світової науки, значно розширило методологічні вектори. Серед таких — наратологія, ідеї якої стали активно проникати в українську науку з кінця ХХ століття. Вітчизняні дослідники все частіше звертаються до наративного аналізу текстів, який передбачає комунікативне розуміння природи літератури, авторську стратегію у виборі читача і текстуальних технологій.

Наратологія як напрям гуманітаристики виникла в середині ХХ століття у результаті зрощення рецептивної естетики та структуралізму з позицій комунікативних уявлень про природу мистецтва, самого модусу його існування. Ця наукова дисципліна у силу певних ідеологічних причин залишалася на «периферії» інтересів українських літературознавців, які розвивали окремі найбільш традиційні для української науки напрями: сюжетологію, мотивологію, дослідження різних аспектів літературного процесу, стилю, жанроутворення, дослідження типів оповідачів у окремих авторів. Деякі аспекти наративу активно вивчалися у рамках лінгвістики (наприклад, форми інтерференції «свого» і «чужого» слова). З приходом в українську науку західноєвропейських ідей, концепцій дослідження тексту, виникла можливість створення

узагальнюючих концепцій теоретичних моделей. Важлива роль у цьому процесі належить наративному підходу.

Сучасний стан наратології як міждисциплінарної галузі характеризується розмитістю її меж, що пов'язано із багатозначним розумінням наратологічних термінів, ключових понять, які «приходять» в літературознавство з психології, соціології, лінгвістики інших наукових дисциплін і активно використовуються різноманітними науковими напрямками. З цього приводу Умберто Еко зауважив, що наратологічна термінологія у сучасному науковому дискурсі перетворилася у частину *койне* учених, які займаються оповідальними структурами [5, с.195], тобто стала загальним функціональним типом «мови» науки, що утворилася у результаті зміщення різних «мов» і використовується як один з основних засобів повсякденного спілкування науковців з широким діапазоном комунікативних ситуацій.

Після виходу книги «Наратологія» (2003) гамбурзького славіста Вольфа Шміда, інтерес до цієї наукової дисципліни підсилюється і приймає більш певні форми: розвідка німецького ученого є систематичним вступом до основних проблем наратології. В. Шмід представив теоретичні позиції сучасної наратології, дав історичний огляд ключових понять, які слугують для опису певних явищ у структурі наративу, запропонував своє бачення вирішення деяких спірних питань. Спираючись на ознаки художніх оповідальних творів (нاراتивність, фікціональність, естетичність), автор зосереджується на основних питаннях «перспективології» (передбачає комунікативну структуру наративу, оповідальні інстанції, точку зору, співвідношення тексту наратора і тексту персонажа) і сюжетології (нاراتивній трансформації, роль позачасових зв'язків у наративному тексті) [4].

Проте, систематизовано викладена Шмідом проблематика наратології не відміняє проблему багатоаспектності, невизначеності розуміння елементів цього феномену в сучасній теорії наративу. Нині розвідки, присвячені питанню про особливий статус художнього наративу, – у площині логіки, прагматики, теорії тексту, складають сотні досліджень. Проте, повної ясності у цьому питанні не досягнуто. Виникла ситуація, коли наративом «стає поступово все» (В. Маркович), а В. Тюпа підкреслює, що сучасна

нартологія – «актуальне поле проблемного наукового пошуку, результати якого неможливо ще передбачити».

У традиційному, вузькому розумінні терміну «нартологія» – оповідальна теорія (І. Ільїн), наука про сюжетно-оповідальний твір. У широкому розумінні – це не тільки частина теорії епічного тексту, але й учення про один з базових способів оформлення, зберігання, передачі людського досвіду. Саме на цьому аспекті акцентується увага в «Енциклопедії наративної теорії» («Routledge encyclopedia of narrative theory»): «Наратив – це фундаментальний спосіб людського досвіду та інструмент побудови моделі дійсності (Герман); <...> наратив створює і передає культуру і традиції, цінності та переконання, які визначають культурні ідентичності (Фуко); наратив – інструмент – само творіння особистості, <...> художня форма, яка розширює наш ментальний світ <...>» [6, р. 345]. Попри широке тлумачення терміну «нاراتив» у сучасній науці пріоритетним для нартологічного аналізу залишається дослідження знакового матеріалу тексту як маніфестації комунікативної «події оповіді». У цій галузі відбувається зближення підходів зарубіжного та українського літературознавства, які в одній теоретичній площині розвивають основні положення нартології:

- 1) комунікативне розуміння природи літератури;
- 2) уявлення про художню комунікацію як процес, що може відбуватися на декількох рівнях;
- 3) переважна увага акцентується на проблемах дискурсу;
- 4) обґрунтування багаточисельних оповідних інстанцій, які виступають у ролі елементів комунікативного ланцюга, що передає художню інформацію від автора до читача, які знаходяться на різних полюсах художньої комунікації.

Важливим аспектом дослідження наративу в художніх текстах є компаративний підхід, який свідчить не тільки про певні генетичні і типологічні збіги в структурі літературних текстів різних національних культур, але є й представляє собою складну комунікативну структуру. На цей аспект звернули увагу ще у 50-х роках ХХ століття французькі семіологи, які розробляли універсальних актантних моделей наративних (дослідження Х. Уайта, Ф. Анкерсмита, П. Рікьора). Фіктивний світ літературного твору не існує у замкненому світі власного існування, він

обов'язково мусить вступати у контекст з живим людським досвідом, позатекстовою реальністю.

Крім пошуку універсальних закономірностей, зведення літературних феноменів до «загального джерела» або універсальї словесно-художнього мистецтва, сучасна літературознавча наука продовжує дослідження конкретно національних літературних процесів, творчості національних письменників, їх ідейно-естетичних концепцій, методів, жанрово-стилістичних та наратологічних особливостей художніх творів.

У цій площині найбільш оптимальним методом дослідження залишається компаративний аналіз наративних стратегій письменників у контексті різних національних традицій. Г.А. Тиме переконує, що «майбутнє належить виявленню національних «моделей мислення», які включають в себе позалітературні аспекти, а також дослідження їх взаємодії і взаємопроникнення [3, с. 80]. Значення цієї методологічної установки актуалізується у новітній час – час переходу від монологічних форм духовного життя до плюралістичних.

Зростання національної самосвідомості різних народів, полікультурність сучасного суспільства, існування у ньому різних ідеологій і ціннісних орієнтацій актуалізують проблеми діалогу, комунікації, ідентичності, розуміння «Іншого». У зв'язку з цим виникає необхідність перегляду сталих схем, понять порівняльного літературознавства.

Компаративні дослідження наративних стратегій, які виконуються у традиційному генетичному або типологічному напрямках сьогодні все частіше критикуються ученими-компаративістами. У першому випадку (генетичний підхід) переважає емпіризм та описовість, що не сприяє розумінню своєрідності поезики. На цю проблему в свій час вказували у своїх програмних працях О. Діма і Д. Дюришин [1, 2], підкреслюючи «пересиченість у розробці впливів» і той факт, що пошук спільних витоків веде до завищеної оцінки позалітературних фактів і як результат – до фотографії [1, с. 137].

Типологічний підхід передбачає описування різних національних художніх систем однією метамовою з метою створення якоїсь «наднаціональної» теорії, яка здатна узагальнити художньо-естетичний досвід різних національних літератур. При

цьому національний контекст історико-літературних процесів, художній світ окремих письменників у їх неповторній змістовності відходить на другий план.

Сьогодні перспективними дослідженнями у галузі компаративістики вважається діалогічне співставлення індивідуалізованих наративних стратегій, творчих практик, національних художньо-естетичних традицій. Продуктивними дослідженнями є розвідки у галузі імагології – пізнання духовного образу народу з кута зору іншої національної свідомості. Пріоритетним напрямом порівняльного літературознавства є дослідження закономірностей у міжлітературних відношеннях, пошуку в них системності.

У контексті тенденцій розвитку сучасної теоретичної компаративістики актуальним завданням є вироблення нового підходу опису міжлітературного процесу, нові принципи його систематизації.

Пізнання сутності будь-якого літературного явища неможливе без проведення аналогій, паралелей, співвідношень, співставлень його з іншими йому подібними або відмінними від нього, тому елементи порівняльного аналізу – фонові, іманентні, базові – присутні у кожному літературознавчому дослідженні. І. Лагутіна фіксує факт перевтілення сучасного літературознавства на «культурну компаративістику» – дослідження «живих» взаємозв'язків літературного тексту і культурних моделей доби: література в структурі культури входить у «всесвітню павутину» (Web) і стає дійсно всесвітньою. Попри проникнення порівняльного підходу в усі галузі літературознавства, розширення проблемно-тематичного поля компаративістики спостерігається нова тенденція: порівняльне літературознавство змикається з філософією, антропологією, соціальною психологією тощо, у результаті чого літературна компаративістика активно використовує наукові методи герменевтики, рецептивної естетики, семіотики, структуралізму. Статус компаративістики, її функції у сучасному літературознавстві дозволяють вивести фундаментальні проблеми міжлітературної взаємодії на якісно новий рівень. Ці проблеми загострюються, з одного боку, в умовах зрозумілої сьогодні універсальністю самого цивілізаційного процесу, з другого – у зростаючій потребі культурної самоідентифікації.

Особливого значення цій темі міжлітературних зв'язків надає білінгвізм. Мовна комунікація – один з найпотужніших зовнішніх чинників розвитку культурного обміну та взаємодії. Цей феномен визначає соціокультурну ситуації в багатьох європейських країнах.

Літературні контакти, як відомо, є найпотужнішим зовнішнім чинником розвитку культури. Вони зумовлюють не тільки запозичення на всіх рівнях мовної і текстової структури, але й сприяють індивідуальній та загальнокультурній еволюції. Потенціальні оновлювально-перетворюючі ресурси акумулюються у численних архетипах певної культури, яка залежить передусім від рівня інтелектуального розвитку її носіїв. З феноменом білінгвізму пов'язані перш за все проблеми культурного характеру. Адже в умовах міжнародних контактів дедалі актуальнішою стає потреба забезпечення ефективності міжмовного та міжкультурного спілкування, яке, безумовно, збагачує назггал культуру різних народів. У цьому аспекті дослідження творчості двомовних представників різних національних літератур є завданням перспективним, складним і актуальним.

Володіння двома або декількома мовами, читання художніх текстів, що належать різним національним літературам стимулює сприйняття власної культури у зіткнення і єдності з культурою інших народів. Прикладів ефекту білінгвізму в історії європейської літератури достатньо. Проте одним з найунікальніших можна вважати франкомовну творчість румуна Панаїта Істраті, творчість якого дає привід для з'ясування, з одного боку, загальної проблеми впливу культур і літератур, з іншого, – багатьох проблем автора-білінгва, співвідношення в його поезиці культурних елементів, як на мотивному, образному рівнях, так і на рівні проблем сюжетобудови, жанру, стилю, своєрідності наративних стратегій.

Однією з унікальних рис Істраті був його талант лінгвіста: самотужки вивчивши французьку мову (під впливом творчості Ромена Роллана), Панаїт Істраті став одним з відомих французьких письменників.

Виникнення у свідомості автора і читача співставлення «свого» і «чужого» може бути основою для створення наукових парадигм, які співвідносяться з певними реаліями міжлітературних взаємодій.

Отже, компаративне вивчення проблеми наративних стратегій у літературі різних країн передбачає послідовне врахування

особливостей і нюансів еволюційного процесу цього феномену в історії української і зарубіжних літератур. Відчуття складності сучасної історичної доби, пошук художніх форм, які б найбільш адекватно відображали цю складність, призвели до пошуку нових нарративних стратегій. У сучасній літературній науці проблема дослідження нарративних стратегій у площині компаративістики набула якісно нового характеру, потребує додаткового історико-літературного опису і теоретико-літературного осмислення.

Список використаних джерел

1. Дима А. Принципы сравнительного литературоведения / А. Дима; пер. с румын, и коммент. М. В. Фридмана; предисл. В. И. Кулешова. – М.: Прогресс, 1977. – 229 с.
2. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы: пер. со словац. / Д. Дюришин. – М.: Прогресс, 1979. – 320 с.
3. Тиме Г. А. Проблемы современного сравнительного литературоведения – М.: Академия, 2004. – 234 с.
4. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
5. Эко У. Сотвори себе врага. И другие тексты по случаю / Умберто Е; пер с итал. Я. Ярьковой и др. – М.: АСТ: CORPUS, 2014. – 352 с.
6. Routledge encyclopedia of narrative theory / ed. by D. Herman, M. Jahn, M.-L. Ryan. L.; N.Y.: Routledge, 2008.

Анотація

Стаття присвячена проблемі дослідження нарративних стратегій у комунікативному аспекті. Складність дослідження проблеми полягає у багатоаспектності, невизначеності розуміння елементів цього феномену в сучасній теорії наративу. Проте розвідки українських і зарубіжних літературознавців свідчать про зближення підходів основних положень наратології у площині компаративістики: комунікативне розуміння природи літератури; уявлення про художню комунікацію як процес, увага до проблем дискурсу; обґрунтування оповідних інстанцій, які виступають у ролі елементів комунікативного ланцюга.

Компаративний підхід є важливим аспектом дослідження наративу в художніх текстах, який свідчить про певні генетичні і типологічні збіги в структурі літературних текстів різних національних культур, представляє собою складну комунікативну структуру.

Ключові слова: наративній стратегії, наратив, компаративістика, порівняльне літературознавство, комунікація.

Abstract

The article is devoted to the study of narrative strategies in the communicative aspect. The complexity of the research of the current issue resides in multidimensionality and uncertainties in understanding of the elements of this phenomenon in the modern theory of narrative. But the research works of Ukrainian and foreign literary critics indicate the convergence of approaches of the main provisions of narratology in the plane of comparative studies: communicative understanding of the nature of literature; idea of art communication as a process; attention to the problems of discourse; justification of narrative instances that act as elements of the communication chain.

Comparative approach is an important aspect in the study of narrative in fiction, since it indicates some genetic and typological similarities in the structure of literary texts of different national cultures, and is a complex communicative structure.

Keywords: narrative strategies, narrative, comparative studies, comparative literature, communication.